

Bogusław Stankiewicz

ZMIANY KLIMATU A TURYSTYKA – W POSZUKIWANIU PONADREGIONALNYCH I REGIONALNYCH UWARUNKOWAŃ KOEGZYSTENCJI

CLIMATE CHANGE AND TOURISM – IN SEARCH OF TRANS-REGIONAL AND REGIONAL COEXISTENCE CONDITIONS

Zakład Polityki Gospodarczej i Turystyki, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie
ul. Żołnierska 47, 71-210 Szczecin, e-mail: Boguslaw.Stankiewicz@zut.edu.pl

Abstract. Scientific research proves that greenhouse-gas emissions amount to climate changes which can cause a number of problems concerning social and economic issues. International initiatives such as Climate Convention and Kyoto Protocol's proceeding are still not efficient enough to bring on substantial emissions' cutbacks of carbon dioxide. It seems that global warming along with climate degradation will progress, and the pace of this process in the current century will significantly accelerate. Therefore, there is an urgent need to work out a national programme of adaptation to changes in the environment as well as in the climate. The article's aim is to trigger off the afterthought about the present and future situation of the tourism business, especially taking into account the fact that West Pomeranian Region is a significant area of tourism distillation on the national scale when we think of tourism in general terms but also in its particular forms e.g. health tourism. This is an important and up-to-date issue as the majority of national and regional treatments and development programmes of tourism sector came into existence before the second Conference in Davos in 2007. During this conference experts and international organizations indicated a range of sins in the world's tourism industry pointing to the destruction of earth's climate and indicating probable trends of change in global, European and also in regional tourism. Without any doubt Polish tourism sector will also experience predicted changes and hence this attempt at a diagnosis where in this trio of climate, new 'clear' forms of energy, and tourism - national and regional tourism business will find their place. To illustrate this lack of coherent national politics in the discussed matter the example of a particular touristic corporation (health resort) was adopted in reference to the health resorts situation owned by the Polish State Treasury. Bearing in mind that mega social economic processes will influence the activity of single companies and all sectors of economy the last part of the article is devoted to the Polish view on the above mentioned processes of change on the European continent attaching great importance to these issues and leaving it open to further discussion.

Słowa kluczowe: klimat, Pomorze Zachodnie, przedsiębiorstwo uzdrowiskowe, turystyka, współpraca transgraniczna.

Key words: climate, cross-border cooperation, tourism, wellness business, Western Pomerania.

WSTĘP

Na całym świecie obserwujemy zwiększające się zaniepokojenie zmianami klimatu, a eksperci z Międzyrządowego Zespołu ds. Zmian Klimatu IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) przekonująco ostrzegają, że globalne zmiany klimatu dopiero się zaczynają¹. Jak wynika z Czwartego Raportu Oceniającego IPCC zmiany klimatu są bezdy-

---

¹ IPCC powołany został w 1988 r. w ramach programu środowiska Narodów Zjednoczonych (UNEP) przez Światową Organizację Meteorologiczną (WMO). Za swoją działalność został w 2007 roku uhonorowany pokojową Nagrodą Nobla.

skusyjne i z 90-procentowym prawdopodobieństwem przypisać je można działalności człowieka. W świetle przeprowadzonych studiów i analiz nie można w inny sposób uzasadnić ani wzrostu koncentracji gazów cieplarnianych w atmosferze ziemskiej, ani dotychczasowego wzrostu temperatury na Ziemi².

Dyskusja o wpływie zmian klimatycznych na różne obszary życia gospodarczego toczy się obecnie z udziałem przedstawicieli wielu szkół i kierunków w naukach, w tym w naukach ekonomicznych. Także w ramach nauk ekonomicznych obserwuje się transpozycję czynnika ekologicznego na poszczególne ekonomiki branżowe, w tym na ekonomikę turystyki. Pojawiają się w związku z tym pytania: Czy zagadnienie zmian klimatu stało się dla turystyki ważne? i/lub Dlaczego turystyka ma się interesować zmianami klimatu? Jeśli sięgniemy do definicji turystyki, to okaże się, że np. **turystyka zrównoważona** dotyczy szeroko pojętej koncepcji rozwoju turystycznego przyjaznego środowisku na obszarach wiejskich oraz w miastach, w małych ośrodkach turystycznych, w wielkich centrach rozrywkowych i wypoczynkowych itd. Innymi słowy, koncepcyjnie turystyka zrównoważona odnosi się do wszystkich znanych rodzajów turystyki poddanych procesowi „ekologizacji”. Natomiast **ekoturystyka** jest uznawana za pojęcie węższe – jako jedna z form podróżowania, ściśle związana z przyrodą i rdzenną kulturą obszarów o wysokich walorach naturalnych

Kierując się wytycznymi Rady Europy, należy przyjąć, że zrównoważona turystyka to każda forma aktywności turystycznej, spełniająca trzy warunki:

- odbywa się z poszanowaniem środowiska,
- zapewnia długotrwałe zachowanie walorów przyrodniczych i kulturowych,
- jest sprawiedliwa i możliwa do zaakceptowania pod względem ekonomicznym i społecznym³.

Jak z tego wynika, prawdopodobnie żadna z definicji turystyki – nawet z tych najnowszych – nie podkreśla znaczenia klimatu jako wyznacznika walorów i zasobów turystycznych, także w tym celu, aby uświadomić ludziom konieczność dostosowywania gospodarki turystycznej do zmian zachodzących:

- w środowisku naturalnym człowieka,
- w koncepcjach i scenariuszach dalszego rozwoju ekonomiki (Polski, Unii Europejskiej, świata).

Wydaje się oczywiste, że obecnie nie wystarczy sama wzmianka w definicjach turystyki o ochronie krajobrazu, poszanowaniu przyrody i społeczności obszarów destynacji turystycznej; należy trwale wprowadzić na tych obszarach elementy (strategię) ochrony środowiska (w tym klimatu), aby turystyka nie zwiększała zagrożeń dla przyrody i życia mieszkańców. Tylko w ten sposób można wyeliminować paradoksalne zjawisko, w którym turystyka jest ofiarą postępujących zmian klimatycznych. Wielu badaczy wyznaje pogląd, że turystyka – przyczyniając się do negatywnych zmian w środowisku – niszczy swój fundament działania tkwiący w zasobach naturalnych, a zatem jako forma gospodarki nieuchronnie zmierza ku samozagładzie.

² Climate change 2007. The IPCC 4th Assessment Report (2007). Pełny tekst raportu AR4 oraz jego wersje skrócone dostępne są na stronie internetowej: <http://ipcc-wg1.ucar.edu>.

³ Bardziej szczegółowe omówienie współczesnych definicji turystyki zawierają np. prace: Zaręba (2006, 2008).

Rozpatrując współzależności między klimatem a turystyką (przemysłem turystycznym), można wyodrębnić wiele podejść metodologiczno-analitycznych, koncentrujących się bądź na wymiarze globalnym, sięgających sektora, bądź szukających związków przyczynowo-skutkowych na poziomie regionu. Punktem odniesienia jest region jako obszar destynacji turystycznej oraz jako wycinek przestrzeni dysponujący określonymi walorami naturalnymi. Zjawiska koegzystencji klimatu i turystyki na wyższych poziomach (na poziomie kraju lub kontynentu) są *ceteris paribus*, a z drugiej strony – efektem synergicznego oddziaływania tychże relacji na poziomie regionu.

Odnosząc się do regionu Pomorza Zachodniego jako punktu odniesienia, nie sposób nie zauważyć, że ten wycinek przestrzeni jest w Polsce ważnym obszarem destynacji turystycznej – zarówno pod względem walorów (atraktorów) przyrodniczych, jak i z uwagi na liczbę i znaczenie podmiotów (przedsiębiorstw) turystycznych. Dlatego uzasadnione jest to, iż w niniejszym artykule wskazano determinanty i warunki brzegowe, które są współzależne od koegzystencji klimatu i turystyki w wymiarze regionalnym (województwa zachodniopomorskiego).

TURYSTYKA A KLIMAT – WZAJEMNE UWARUNKOWANIA ROZWOJU

Aby uświadomić sobie w pełni znaczenie relacji klimat-turystyka, należy za punkt wyjścia przyjąć ustalenia i wnioski z międzynarodowej konferencji w Davos z 1–3 października 2007 r. w sprawie zmian klimatu i turystyki, podczas której eksperci Narodów Zjednoczonych stwierdzili, iż zmiany klimatyczne mogą zagrozić terenom z największymi atrakcjami turystycznymi i – co jest gorsze – uznali, że to właśnie światowa turystyka jest jedną z przyczyn ocieplenia klimatu. W przedstawionym w Davos Raporcie programów ds. turystyki, środowiska i klimatu zaakcentowano, że ilość gazów cieplarnianych emitowanych do atmosfery przez sektor turystyki może w okresie najbliższych 30 lat wzrosnąć ponad dwa razy, podczas gdy obecnie transport, zakwaterowanie i inne czynniki związane z turystyką są odpowiedzialne za 4–6% światowej emisji gazów cieplarnianych. Kolejne przewidywania wskazują, że do 2035 roku emisja gazów cieplarnianych, spowodowanych przez turystykę, może zwiększyć się o 152% (w tym przez turystykę międzynarodową trzykrotnie – wzrost emisji w transporcie lotniczym) – Second International Conference on Climate Change and Tourism (2007).

Z drugiej strony uczestnicy spotkania w Davos mieli świadomość, że pożądane jest wywołanie silniejszej, niż dotychczas, reakcji sektora turystyki na zmiany klimatu. Ponadto starano się uświadomić wielu osobom znaczenie ekopolityki w turystyce i potrzebę wdrażania wypracowanych przez badaczy wniosków skierowanych do konkretnych regionów turystycznych. Zasadnicze ustalenia konferencji sprowadzić można do następujących konkluzji (Second International Conference... 2007):

1. Klimat jest kluczowym zasobem turystyki, a sam sektor jest bardzo wrażliwy na skutki zmian klimatycznych i globalnego ocieplenia (przyjęto, że turystyka jest sprawcą ok. 5% globalnej emisji CO₂).

2. Turystyka (rozumiana jako działalność gospodarcza i forma wypoczynku) będzie nadal integralną częścią globalnej gospodarki, co jest korzystne dla rozwoju społeczno-gospodarczego.

3. Biorąc pod uwagę znaczenie turystyki (wobec globalnych zagrożeń klimatu i w ramach dążenia do eliminacji ubóstwa), należy przyjąć nie jedną, ale wiele polityk tworzących bodźce do rzeczywistej (a nie teoretycznej lub potencjalnej) zrównoważonej turystyki ukierunkowanej na uzyskanie pozytywnych efektów w zakresie ochrony klimatu.

4. Dążąc do zrównoważonego rozwoju, sam sektor turystyki musi elastycznie reagować na zmiany klimatu poprzez:

- ograniczenie i łagodzenie emisji gazów cieplarnianych, zwłaszcza w transporcie i obiektach hotelarskich;

- adaptację firm turystycznych i rejonów turystycznej destynacji do zmieniających się warunków;

- zastosowanie innowacyjnych technologii zwiększających efektywność energetyczną.

Uczestnicy Konferencji zaapelowali do rządów i organizacji międzynarodowych, aby:

- zacieśniać współpracę w realizacji międzynarodowych projektów mających na celu redukcję emisji gazów cieplarnianych z transportu, bazy noclegowej i innych obiektów turystyki;

- wprowadzały programy edukacji i zwiększania świadomości wszystkich podmiotów i osób związanych z turystyką (sektorów publicznego i prywatnego, konsumentów).

Istotną rolę mają do odegrania sama branża turystyczna i regiony destynacji turystycznej poprzez:

- wprowadzanie konkretnych środków w celu łagodzenia zmian klimatu w całym łańcuchu wartości w turystyce;

- promowanie i realizację inwestycji służących zwiększaniu efektywności energetycznej i wykorzystywaniu zasobów energii odnawialnej (w celu ograniczenia tzw. śladu węglowego w turystyce);

- dążenie do ochrony różnorodności biologicznej, ekosystemów i krajobrazów naturalnych w ramach gospodarki leśnej i programów biologicznych (np. ochrona linii brzegowej lub raf koralowych);

- dywersyfikację produktową, zmianę pozycji regionów destynacji i systemów wsparcia, dbania o podaż i popyt turystyczny przez cały sezon.

Uznając przedstawione zalecenia za priorytety przyszłych działań w skali ponadnarodowej, należy zastanowić się nad ewentualnym scenariuszem skutków zmian klimatycznych w sytuacji, gdy społeczności międzynarodowej nie będzie stać na solidarność w powstrzymaniu tychże zmian w globalnym systemie klimatycznym. Według przywołanego wcześniej raportu IPCC w większości istniejących modeli (z uwzględnieniem branży turystycznej) zakłada się, iż zmiany klimatu zmuszą turystów i firmy turystyczne do zaakceptowania nowych warunków, ponieważ:

- 1) zagrożony będzie byt wielu kurortów – w popularnych obecnie kurortach zimowych zamiast śniegu może padać deszcz, w związku z czym turystyka zimowa będzie musiała przenieść się z miejsc takich, jak Alpy, w miejsca, w których opady śniegu są bardziej pewne (już dziś francuskie instytucje monitorujące branżę odnotowują, że w kurortach alpejskich Francji nastąpił w ostatniej dekadzie ponadtrzykrotny wzrost zużycia energii i wody przez armatki produkujące sztuczny śnieg);

2) jeśli południowa Europa zagrożona zostanie przez fale gorąca i susze – podobne do występujących w 2003 roku, to możliwe jest znaczne ograniczenie turystyki jako rezultat upałów i braku wody;

3) zmiany klimatu mogą wyrzucić negatywne skutki dla zdrowia człowieka w wyniku:

– burz i intensywnych opadów mogących pociągnąć za sobą jeszcze więcej ofiar zatonięć, porażań;

– potencjalnych upałów, które mogą przyczyniać się do powstawania udarów ciepłych;

– cieplejszego klimatu, który może być sprawcą rozprzestrzeniania się nowych chorób (m.in. krwotocznej dengi, „żółtej gorączki” – febry, malarii i schistosomatozy – bilharcjazy);

4) wyczerpują się zasoby naturalne Ziemi i podtrzymujące życie na Ziemi (lasy, łąki, pola itd.);

5) dla turystyki istotne może się stać:

– zatopienie ośrodków nadmorskich (zwłaszcza na małych wyspach) w wyniku podwyższenia się poziomu morza (topnienia pokryw lodowych);

– utrata zainteresowania afrykańskimi safari, lasami tropikalnymi, lodami Arktyki i Antarktydy;

– zmniejszenie się atrakcyjności zanikających raf koralowych (obok Australii i na Morzu Czerwonym) – utrata celu nurkowania;

– zagrożenie ośrodków zimowych w Alpach (podnoszenie się linii wieloletniego śniegu);

– pojawienie się chorób tropikalnych w Europie (np. malarii);

– zwiększające się ryzyko występowania huraganów i powodzi, zwłaszcza w rejonach atrakcyjnych turystycznie;

– zmniejszenie ilości wody utrudniające funkcjonowanie basenów i pól golfowych;

– zdegradowania brzegów i plaż morskich oraz lasów.

Dla Polski podniesienie się poziomu morza spowodować może zagrożenie bezpieczeństwa ok. 244 tys. ludzi żyjących na obszarze 2400 km². W Gdańsku podniesienie poziomu morza spowodować może zatopienie ok. 880 ha z zabytkową Starówką (obecnie znajdującą się ok. 1 m nad powierzchnią Bałtyku); realne staje się przekształcenie Półwyspu Helskiego w wyspę (Sadowski 2007).

Trudne do przewidzenia mogą być skutki ekonomiczne (finansowe) zmian klimatu, także w sektorze turystyki. Według opublikowanego na zamówienie rządu Wielkiej Brytanii opracowania (znanego pod nazwą Raport Sterna) już obecnie straty w Polsce można szacować na 5–20% światowego PKB; społeczność międzynarodowa musiałaby zainwestować w przedsięwzięcia ochronne zaledwie 1–2% światowego PKB⁴.

W Polsce w 1991 roku zanotowano jeden huragan (tornado), w 1996 roku – siedem huraganów, w 2001 roku – osiem, a w 2006 roku – już 52 tornada. Huraganowe wiatry spowodowały tzw. katastrofy budowlane. Według danych Głównego Urzędu Nadzoru Budowlanego liczba katastrof budowlanych spowodowanych silnymi wiatrami znacznie wzrosła – z 55 w roku 2006 do 401 w 2007 roku, a w 2008 roku przekroczyła 1000 (Kamienicka 2009).

⁴ Por. Raport Sterna, http://www.Hmtreasury.gov.uk/independent_reviews/stern_review_economics_climate_change/stern_review_report.cfm, dostęp dn. 30.10.2006 r.

Poszukując związków między globalnym ociepleniem a turystyką, należy rozstrzygnąć, czy klimat jest czynnikiem decydującym, stymulującym czy zakłócającym działalność branży turystycznej. Z przeprowadzonych badań wynika, że klimat i pogoda bardziej decydują o popycie turystycznym niż dezorganizują (zakłócają) obsługę ruchu turystycznego. Natomiast z ekonomicznego punktu widzenia stanowią one ważny czynnik finansowy, który po przekroczeniu tzw. progu opłacalności staje się dla organizatorów turystyki decydujący.

TURYSTYKA A ŚRODOWISKO WE WSPÓŁPRACY TRANSGRANICZNEJ

Przykładem współpracy transgranicznej, nawiązującej również do zaleceń konferencji w Davos, są kontakty pomiędzy regionami położonymi wzdłuż wybrzeży południowej części Morza Bałtyckiego, które nawiązują do wieloletnich inicjatyw wielostronnej współpracy (np. euroregiony Bałtyk i Pomerania). Bazując na postanowieniach rozporządzeń europejskich, dotyczących funduszy strukturalnych i na doświadczeniach w zakresie rozwoju współpracy transgranicznej na obszarze południowego Bałtyku, Dania, Niemcy, Litwa, Polska i Szwecja podjęły decyzję o utworzeniu nowego programu współpracy transgranicznej „**Południowy Bałtyk**”, współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach nowego celu polityki spójności, jakim jest europejska współpraca terytorialna. Przy tworzeniu programu została opracowana prognoza jego oddziaływania na środowisko SEA (*Strategic Enviromental Assessment*).

Obszar programu obejmuje⁵:

- Polskę – podregiony: szczeciński, koszaliński, słupski, gdański, Gdańsk–Gdynia–Sopot, elbląski;
- Szwecję – okręgi: Kalmar, Blekinge, Skane i sąsiadujący okręg Kronoborg;
- Niemcy – podregiony: Greifswald, Rostock, Stralsund, Wismar, Bad Doberan, Nordvorpommern, Nordwestmecklenburg, Ostvorpommern, Rugen, Uecker-Randow;
- Danię – gminę regionalną Bornholm i sąsiadujący podregion Zealand;
- Litwę – okręg Kłajpedy i sąsiadujące okręgi Taurage (Taurogi) i Telsiai.

Rozpatrując problematykę środowiska naturalnego i jego ochrony, należy podkreślić, iż:

1. Jednym z głównych celów poprawy stanu środowiska naturalnego jest zahamowanie eutrofizacji Morza Bałtyckiego i wielu jezior występujących w regionie. Chociaż napływ mineralnych składników pokarmowych ze strumieni i rzek obszaru południowego Bałtyku został zmniejszony, odnotowano bardzo ograniczone skutki tego procesu dla środowiska. Gromadzenie się substancji szkodliwych spowodowane nadmiernym nawożeniem trwało długo, w związku z czym efekty działań obecnie podejmowanych nie będą natychmiastowe. Wody przybrzeżne, które są miejscem tarła wielu gatunków ryb Morza Bałtyckiego, są wrażliwe na emisję azotu i zrzuty przemysłowe w postaci chlorowych materiałów organicznych i metali ciężkich.

2. Dużym problemem jest oczyszczanie ścieków komunalnych i rolnych na słabo zaludnionych obszarach. Większość obszarów wiejskich w regionach polskich i litewskich nie ma sieci

⁵ Zob. Program współpracy transgranicznej „Południowy Bałtyk”, zatwierdzony przez Wspólny Komitet ds. Programowania 20.06.2007 r.

kanalizacyjnej lub oczyszczalni ścieków. Istnieje potrzeba dalszego zwiększania ilości ścieków całkowicie oczyszczonych przy zastosowaniu technologii biologicznego oczyszczania.

3. Ze względu na zwiększające się wykorzystanie linii brzegowej przez człowieka oraz zachodzące zmiany klimatyczne coraz bardziej zauważalne stają się procesy erozji na wybrzeżu Morza Bałtyckiego. Czynniki erozji brzegów ma bezpośredni wpływ na atrakcyjność regionu. Ten problem nie może być rozwiązany bez dobrych planów działania w zakresie zintegrowanego zarządzania obszarami przybrzeżnymi.

4. Szybko rozwijający się sektor turystyki nadbrzeżnej i morskiej także wywiera zwiększającą się presję na środowisko naturalne Morza Bałtyckiego. Innymi źródłami zagrożeń dla środowiska są: intensywne rolnictwo i akwakultura, zwiększające się ryzyko związane z transportem morskim przez Bałtyk, rozwój prawie wszystkich gałęzi przemysłu związanych z morzem (zwłaszcza intensywne wydobywanie zasobów mineralnych spod dna morza), rosnące zużycie energii, leśnictwo i wykorzystywanie żywych zasobów Morza Bałtyckiego, jak również globalne zmiany klimatyczne. Zagrożenia te powodują większe ryzyko dalszej eutrofizacji, zanieczyszczenia substancjami niebezpiecznymi, utratę różnorodności biologicznej, jak również poważne zagrożenie dla zdrowia i warunków życia na tym obszarze. Do najbardziej widocznych konsekwencji naruszonego bilansu naturalnego Morza Bałtyckiego należą nadmierne kwitnienie glonów na wodach powierzchniowych i obszary pozbawione życia przy dnie Morza Bałtyckiego, począwszy od lat 60. ub. wieku.

5. Walory naturalne obszaru południowego Bałtyku to duży odsetek terenów leśnych i wodnych – wyższy niż średnia UE. Ponadto obszar ten jest ważnym obszarem migracji i siedlisk zimowych dla ptaków. Stan zasobów i środowiska nie jest zadowalający, chociaż emisje do atmosfery cząstek stałych i gazowych substancji zanieczyszczających zostały zmniejszone. Zmniejszone została w ostatnich latach także emisja ścieków i odpadów przemysłowych. Niestety, zintensyfikowana produkcja przemysłowa i zwiększający się ruch na drogach niosą nadal wysokie ryzyko dewastacji systemów ekologicznych.

6. Relatywnie duża część obszaru południowego Bałtyku podlega różnym formom ochrony w ramach parków narodowych, rezerwatów biosfery UNESCO, parków naturalnych, rezerwatów naturalnych, parków widokowych, sieci Natura 2000; wiele jest tzw. indywidualnie chronionych obiektów, które obejmują: pomniki przyrody, obszary ekologiczne, stanowiska dokumentacyjne oraz kompleksy naturalne i widokowe. Obszary chronione obejmują większość gatunków, siedlisk i krajobrazów charakterystycznych dla obszaru południowego Bałtyku, wraz z zagrożonymi na poziomie regionalnym, europejskim lub globalnym. Oprócz nutyfikacji i zanieczyszczeń zagrożeniem dla wrażliwych gatunków i siedlisk, szczególnie na terenach przybrzeżnych, są zakłócenia spowodowane ruchem drogowym i turystyką.

W ramach **turystyki** program „Południowy Bałtyk” swym zasięgiem obejmuje tereny ze względnie nienaruszonymi warunkami i zasobami naturalnymi, malowniczymi krajobrazami i bogatym dziedzictwem kulturowym, co sprzyja rozwojowi wszystkich rodzajów turystyki, przy czym sektor ten jest obecnie ważnym sektorem gospodarki regionu.

Obszar południowego Bałtyku charakteryzuje się cennymi walorami naturalnymi, niespotykanymi w innych częściach Europy. Lokalizacja regionu nad morzem z jego walorami widokowymi stwarza naturalną bazę rekreacyjną. Piaszczyste plaże wzdłuż całego wybrzeża duńskiego, szwedzkiego, polskiego, litewskiego i niemieckiego są dużą atrakcją turystycz-

ną. Duża liczba jezior stwarza doskonałe warunki dla rozwoju żeglarstwa i kajakarstwa, jak również innych sportów wodnych. Na obszarze południowego Bałtyku znajduje się kilka znanych uzdrowisk (w regionie Pomorza Zachodniego cztery uzdrowiska). Zasoby wód geotermalnych i terapeutycznych, bogate złoża błota leczniczego i źródła solanek tworzą dodatkowe możliwości dla ich rozwoju. W regionie dominuje turystyka pobytowa i wakacyjna, zaś agroturystyka przeżywa dynamiczny rozwój. Produkty związane z tradycjami kulturowymi, takie jak wyroby rzemieślnicze i pamiątki, jak również bursztyn – charakterystyczny dla regionu – są dużą atrakcją turystyczną.

Dzięki wspaniałemu dziedzictwu kulturowemu, tworzonemu przez wieki, obszar południowego Bałtyku może stać się jednym z najbardziej atrakcyjnych regionów turystycznych w UE. Kulturowa atrakcyjność regionu jest widoczna w dużej liczbie obiektów i miejsc historycznych stworzonych przez różne tradycje. Liczne obiekty sakralne, zamki i fortyfikacje związane z obroną portów są wyjątkowymi atrakcjami; przy tym wiele obiektów ma ponad 1000 lat.

Ruch turystyczny na obszarze południowego Bałtyku szybko rośnie, szczególnie w regionach polskich i litewskich, które są coraz bardziej popularnymi celami podróży ze względu na poprawę infrastruktury turystycznej i atrakcyjność cenową. W 2005 r. w czasie tworzenia programu obszar południowego Bałtyku odwiedziło ponad 17 milionów turystów. W tymże roku na całym obszarze było 6550 zbiorowych kwater (hotele i podobnych obiektów, kempingów, mieszkań wakacyjnych itp.), w tym 2389 hoteli i podobnych obiektów (dysponujących ponad 164,4 tys. łóżek). Całkowita liczba łóżek we wszystkich zbiorowych kwaterach na obszarze południowego Bałtyku w 2005 r. wynosiła prawie 774 tysiące (Program współpracy... 2007).

Środowisko naturalne, turystyka i motyw przewodni kontaktów interpersonalnych „ludzie dla ludzi” należą w analizie SWOT do mocnych stron programu, w tym:

- cenne walory naturalne i bogate dziedzictwo kulturowe, które tworzą sprzyjające warunki do rozwoju wszystkich rodzajów turystyki;
- znaczny potencjał odnawialnych źródeł energii (przede wszystkim energetyka wiatrowa).

Analiza SWOT ukazuje także możliwości i zagrożenia układu turystyka–środowisko naturalne. Do możliwości należy zaliczyć:

- zwiększenie inwestycji w odnawialne źródła energii, promowanie efektywnego wykorzystywanie dostępnej energii, nacisk na przemysł i rolnictwo w celu zredukowania emisji zanieczyszczeń do atmosfery i wody, a także budowę nowych i bardziej wydajnych oczyszczalni ścieków oraz programy sortowania i recyklingu wszystkich odpadów;
- włączenie walorów środowiskowych regionu do oferty turystycznej, ze ścisłym przestrzeganiem zasad zrównoważonej turystyki;
- rozwój transgranicznej infrastruktury turystycznej, ze szczególnym naciskiem na zwiększenie dostępności turystycznej regionu i międzyregionalnych połączeń transportowych;
- promowanie turystyki transgranicznej oraz rozwój transregionalnych produktów turystycznych, ze szczególnym naciskiem na turystykę wodną i turystykę na wodach śródlądowych.

Do najistotniejszych zagrożeń zaliczyć należy:

- ryzyko zmniejszania się różnorodności biologicznej i walorów krajobrazowych ze względu na zintensyfikowane formy wykorzystywania obszarów lądowych, przybrzeżnych i wodnych;

- zagrożenia dla zrównoważonego rozwoju tworzone przez zwiększony ruch turystyczny i niewystarczającą infrastrukturę turystyczną;
- rozwój sektora transportowego i energetycznego;
- ryzyko wypadków tankowców, które mogłyby poważnie uszkodzić delikatne obszary brzegowe i archipelagi oraz ekosystem wodny (Program współpracy... 2007).

Program „Południowy Bałtyk” na dwa priorytety, którymi są: a) konkurencyjność gospodarcza, b) atrakcyjność i wspólna tożsamość. W ramach drugiego priorytetu nacisk kładziony jest na zarządzanie zagrożeniami dla środowiska oraz na działania promujące: zrównoważone gospodarcze wykorzystywanie zasobów naturalnych i dziedzictwa kulturowego, ze szczególną uwagą na turystykę, rozwój odnawialnych źródeł energii i oszczędzanie energii, a także na lokalne inicjatywy typu „ludzie dla ludzi”. Celami indykatywnymi tegoż priorytetu są:

1. W zakresie oszczędzania energii i energii odnawialnej:

- wymiana wiedzy, przygotowywanie i realizacja wspólnych planów działania w zakresie odnawialnych źródeł energii i wzorców oszczędzania energii;
- wspólne badania, testy i przygotowywanie inwestycji pilotażowych na małą skalę w zakresie energii odnawialnej.

2. W zakresie zrównoważonego wykorzystania dziedzictwa narodowego i kulturowego dla rozwoju regionalnego:

- rozwój transgranicznych strategii dotyczących ochrony i wykorzystywania dziedzictwa naturalnego i kulturowego, obszarów, krajobrazów i tradycji dla rozwoju regionalnego;
- wspólne tworzenie zrównoważonych produktów turystycznych (np. transgranicznych szlaków tematycznych) uwzględniających wymogi ochrony dziedzictwa naturalnego i kulturowego;
- przygotowywanie i realizacja inwestycji pilotażowych na małą skalę, usprawniających infrastrukturę turystyczną na obszarze południowego Bałtyku (np. łańcuchy obiektów turystycznych wzdłuż wybrzeża Morza Bałtyckiego, takich jak małe porty lub przystanie jachtowe);
- wspólne działania promujące obszar południowego Bałtyku jako obszar turystyczny;
- wymiana *know-how*, promowanie systemu ek zarządzenia i audytu, jak również wspólne działania dotyczące produktów przyjaznych dla środowiska (ang. *eco-labelling*).

Ogółem w okresie programowania (w latach 2007–2013) z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego alokowanych będzie 60 735 659 zł, co ze współfinansowaniem z krajowych środków publicznych na kwotę 14 606 551 zł da łączną kwotę 75 342 210 zł. Dla osi priorytetowej nr 2 przewiduje się wydatkowanie 57% łącznej kwoty; 6% zarezerwowano na pomoc techniczną, 37% funduszy wykorzystanych będzie w priorytecie nr 1 (Program współpracy... 2007).

PRZEDSIĘBIORSTWA UZDROWISKOWE A POLITYKA EKOLOGICZNA KRAJU I REGIONU

W Polsce problematyka wzajemnych oddziaływań środowiska i turystyki wywołuje szczególne zainteresowanie w fazie opracowywania dokumentów planistycznych dotyczących rozwoju turystyki na poziomie państwa i konstrukcji strategii regionalnych. Ostatni kompleksowy przegląd opinii środowiska i ośrodków naukowo-badawczych kraju na temat relacji

turystyka–środowisko w Polsce zawarty został w Prognozie oddziaływania na środowisko Projektu Strategii rozwoju turystyki na lata 2007–2013 (2007) wykonanego na zlecenie Departamentu Turystyki Ministerstwa Gospodarki i Pracy.

Rekapitulację opinii i wiedzy na powyższy temat podano niżej:

1. Analogicznie do sytuacji panującej na światowym rynku turystycznym również w Polsce rozwój turystyki jest nierozdzielnie związany z walorami przyrodniczymi. Dlatego to, co jest najciekawsze z punktu widzenia turysty, jest również najbardziej cenne pod względem przyrodniczym i powinno być chronione przed dowolną penetracją turystyczną.

2. Szczególnie uciążliwy dla środowiska może się okazać nie tylko masowy ruch turystyczny, ale i źle zaplanowane elementy infrastruktury na obszarach o cennych walorach przyrodniczych lub w ich sąsiedztwie. Nie tylko wielkie centra gospodarcze, a nawet rozproszone, ale liczne obiekty stanowią swoiste zagrożenie dla terenów przyrodniczych, nie zawsze prawnie chronionych (np. obszarów sieci Natura 2000). Rozbudowa infrastruktury turystycznej stanowi ponadto zagrożenie dla jakości środowiska (stanu wód, powietrza, gleb), krajobrazu czy różnorodności biologicznej.

3. W Polsce największy ruch turystyczny na terenach nadmorskich i pojeziernych przypada na okres wakacyjny, natomiast w przypadku terenów górskich dotyczy prawie całego roku. W Polsce nie są prowadzone badania skutków dla przyrody **antropopresji turystycznej**. W nielicznych opublikowanych badaniach stwierdzono, że:

- poważnie zagrożone są zespoły roślinności nadmorskiej oraz wydmy jako formy morfologiczne terenu,

- w rejonie pojezierzy dominujące negatywne oddziaływanie turystyki polega na płoszeniu zwierząt i przyczynianiu się do coraz większej eutrofizacji jezior;

- penetracja zespołów leśnych prowadzi m.in. do synantropizacji flory i fauny w otoczeniu szlaków i miejsc widokowych oraz tworzenia „dzikich” szlaków;

- w górach budownictwo turystyczne w wyniku niszczenia pokrywy roślinnej i glebowej przyczynia się do powstawania ścieżek turystycznych na gołych skałach i inicjuje procesy erozyjne, osuwiska, czego następstwem są nieodwracalne zmiany rzeźby terenu.

4. Wszędzie, gdzie mamy do czynienia z turystyką, plagą jest zaśmiecanie terenu oraz wzrost ilości wykorzystywanych zasobów wody, coraz większe zapotrzebowanie na energię ze wszystkimi negatywnymi skutkami jej wytwarzania, a także produkcja dóbr będących przedmiotem zakupów turystycznych i towarzysząca im nadmierna konsumpcja.

5. O znaczeniu oddziaływania turystyki na środowisko w Polsce świadczy fakt, że szczególnej presji (analogicznie do tendencji zaobserwowanych w turystyce światowej) poddawane są parki narodowe. Już w 2003 roku szacowano, że polskie parki narodowe odwiedziło ponad 10 mln turystów. Dotyczy to głównie (powyżej 1 mln turystów rocznie) Parków: Tatrzańskiego, Wolińskiego (województwo zachodniopomorskie), Karkonoskiego i Wielkopolskiego. Jeśli chodzi o koncentrację ruchu turystycznego, to największą (ponad 180 osób/ha) odnotowano w Parkach: Pienińskim, Karkonoskim i Ojcowskim.

6. W polskiej turystyce jej uczestnicy biorą pod uwagę bardziej zaspokajanie potrzeb niż uwarunkowania trwałego rozwoju tej dziedziny życia. Zaspokojeniu potrzeb nie odpowiada infrastruktura transportowa kraju, choć powoduje ona wzmożony ruch pojazdów. Generalnie postulowanym środkiem zaradczym jest koncepcja budowy autostrad i dróg szybkiego ru-

chu, bez refleksji, że zwiększy to presję ruchu turystycznego na środowisko regionów recepcyjnych. Ponadto należy się liczyć ze wzrostem zanieczyszczenia powietrza, wzmożonym hałasem, zwiększeniem wykorzystywania zasobów słabo odnawialnych (zwłaszcza przestrzeni), z fragmentacją krajobrazu, zagrożeniem dla gatunków, które nie będą mogły przetrwać na „wyzolowanych wyspach” pomiędzy ciągami infrastruktury transportowej.

7. Zagrożenie ze strony turystyki w Polsce nasila się na obszarach szczególnie popularnych (w strefie masowego wypoczynku), gdzie dochodzi do nieprzestrzegania ustalonych limitów dopuszczalnego obciążenia turystycznego. Odpowiedzialni są za to organizatorzy i obsługa ruchu turystycznego, gdy infrastruktura turystyczna (kanalizacja, wodociągi, wywóz śmieci, baza noclegowa) nie jest dostosowana do liczby turystów i charakteru produktów turystycznych.

Przedstawione powyżej problemy dotyczą nie tylko kurortów i najbardziej znanych miejscowości Polski, ale odnoszą się także do coraz licznej odwiedzanych obszarów wiejskich.

Jest swoistym paradoksem, że większość krajowych dokumentów planistycznych, dotyczących problematyki sektora turystyki, powstała przed rokiem 2007, czyli przed drugim międzynarodowym spotkaniem w Davos, i że nadal nie podlegają one ewaluacji, a recepcja ustaleń i wniosków jest niewielka. W Strategii rozwoju turystyki w województwie zachodniopomorskim do 2015 roku (2005), nazwanej „[...] nowoczesnym dokumentem realizującym koncepcję kompleksowego rozwoju gospodarki turystycznej w Regionie” (s. 6), problematyka związków między klimatem i środowiskiem a turystyką na poziomie regionalnym jest marginalizowana. W kluczowym dla Strategii obszarze priorytetowym IV („Kształtowanie się przestrzeni turystycznej”) zapisy sprowadzają się do ogólnych sformułowań typu:

– „Przestrzeń turystyczna nie jest dobrem, które w procesie ruchu turystycznego może być konsumowane w tradycyjnym rozumieniu tego słowa. Przestrzeń turystyczna opiera się w dużej mierze na zasobach środowiska naturalnego, które w myśl zasad zrównoważonego rozwoju ma zostać przekazane kolejnym pokoleniom bez uszczerbku na jakości. Koniecznym jest zatem monitorowanie skutków zmian w środowisku wywołanych przez turystykę” (Strategia rozwoju turystyki... 2005/2006, s. 6).

– „Jedynie spełniająca europejskie standardy jakości infrastruktura turystyczna może być podstawą stałego i zrównoważonego rozwoju gospodarki turystycznej w Regionie” (Strategia rozwoju turystyki... 2005/2006, s. 158).

Skuteczne oddziaływanie na sektor turystyczny w skali regionu ograniczać się będzie do monitorowania. Znacznie gorzej jest, gdy padnie pytanie o środki finansowe na działania niwelujące już istniejące bariery rozwoju, a także o koszty rewitalizacji skutków negatywnego oddziaływania turystyki na środowisko, mogących pojawić się w niedalekiej przyszłości. Jedynym prawdopodobnie urzeczywistnionym programem rewitalizacji środowiska może być program ochrony plaż morskich, ponieważ obowiązek taki wynika z przyjętego Ustawą z dnia 28 marca 2003 roku „Programu ochrony brzegów morskich” (DzU z 18 kwietnia 2003 r.), chociaż nadal w wielu miejscowościach nadmorskich Pomorza Zachodniego – m.in. w Kołobrzegu, Ustroniu Morskim i Łazach – istnienie plaż jest zagrożone.

Powstaje zatem pytanie, czy w sytuacji, gdy nie ma w Polsce spójnego, popartego środkami finansowymi, programu ograniczenia destrukcyjnego oddziaływania przez sektor turystyki na środowisko naturalne, sam sektor jest w stanie autonomicznie wypracować sku-

teczne metody przeciwdziałania. Pozytywna odpowiedź zawarta jest w przytoczonym poniżej studium przypadku dla wybranego przedsiębiorstwa (spółki Skarbu Państwa), odnoszącego się do „Uzdrowiska Kołobrzeg” S.A. – jednego z 7 polskich uzdrowisk, które mają pozostać w gestii Skarbu Państwa i jednego z 2 uzdrowisk (na 4 ogółem) usytuowanych w pasie nadmorskim regionu Pomorza Zachodniego.

Uzdrowisko jest zlokalizowane w mieście, które jako kurort ma 208-letnią historię. Zatrudniając ogółem pod koniec 2008 roku 422 osoby, spółka należy do średnich przedsiębiorstw, z kapitałem własnym 26 323,1 tys. zł (w tym z kapitałem podstawowym 23 400,0 tys. zł) i kapitałem obcym w wysokości 10 572,2 tys. zł (w tym zobowiązania długoterminowe – 2200,0 tys. zł, a krótkoterminowe – 6854,9 tys. zł). Odpowiednio aktywa trwałe Spółki na 31.12.2008 r. wyniosły 32 921,2 tys. zł, z czego zdecydowaną większość stanowiły rzeczowe aktywa trwałe (99,57% aktywów trwałych). W ostatnich trzech latach (2006–2008) zmieniono strukturę źródeł finansowania spółki, czego rezultatem był spadek zaangażowania kapitału własnego w finansowanie majątku spółki (z 80,01% w 2006 r. do 71,43% w 2008 r.), z równoczesnym systematycznym wzrostem zobowiązań i rezerw na zobowiązania wartościowe.

Na przedstawione procesy zasadniczy wpływ miała systematyczna spłata kredytu długoterminowego (**cel – modernizacja obiektów, którą można uznać za działanie proekologiczne – zmniejszenie emisji ciepła; do spłaty pozostało 2200 tys. zł**) oraz spłata kredytu krótkoterminowego (przeznaczonego na sfinansowanie zadań statutowych spółki). Przedsięwzięcia inwestycyjne należy ocenić wysoko, ponieważ zrealizowane zostały zasadniczo bez pomocy finansowej organu założycielskiego (Skarbu Państwa). Ponadto uzdrowisko nie mogło ze względu na formę prawną skorzystać z pomocy publicznej (z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej), co, dodajmy, dotyczyło wszystkich 24 spółek uzdrowiskowych Ministerstwa Skarbu Państwa.

„Uzdrowisko Kołobrzeg” S.A., będąc na rynku regionalnym liderem, oprócz rywalizacji z lokalnymi konkurentami musi walczyć o rynek (kuracjuszy) z innymi podmiotami, co jest w warunkach sektora uzdrowiskowego procesem skomplikowanym i specyficznym (wpływ kontraktów z Narodowym Funduszem Zdrowia). Dlatego **najważniejszym zadaniem** firmy jest zwiększanie swojej przewagi konkurencyjnej, aby mogła dominować na rynku Pomorza Zachodniego. Można to osiągnąć dzięki systematycznym inwestycjom, przyczyniającym się do zwiększenia standardu budynków i budowli oraz podnoszenia jakości świadczonych usług.

Zgodnie z opracowanym na lata 2009–2011 programem inwestycyjnym spółka chce w ciągu trzech lat przeznaczyć kwotę ok. 13 350 tys. zł na przedsięwzięcia modernizacyjno-odtworzeniowe oraz na spełnienie oczekiwań klientów, a także norm ISO i HACCP. Z planowanej kwoty ogółem sumę 5400 tys. zł (40,45%) przeznaczono na przedsięwzięcia zmierzające do zmniejszenia negatywnego wpływu uzdrowiska na środowisko przyrodnicze (ograniczenie emisji ciepła do atmosfery). Jeśli więc urzeczywistniony został zamiar MSP przeznaczenia kwot uzyskanych ze sprzedaży części spółek uzdrowiskowych na dokapitalizowanie pozostałych (średnio ok. 20 mln zł na spółkę), to „Uzdrowisko Kołobrzeg” S.A. uzyskałoby trwałą płynność finansową z poprawą struktury kapitałowej jako punkt wyjścia do dalszych działań innowacyjno-modernizacyjnych.

PODSUMOWANIE – TENDENCJE I PROCESY

O tym, że zmiany klimatu będą w najbliższej perspektywie determinować zmiany przestrzennej alokacji turystyki, świadczą m.in. scenariusze rozwoju ESPON w odniesieniu do dwóch układów:

– **Europa** – zmiany klimatyczne, ocieplenie klimatu, nasilenie się zjawisk ekstremalnych – istotne zmniejszenie obszarów turystyki zimowej. **Polska** – należy się liczyć z nowymi formami zagospodarowania w przypadku turystyki zimowej, co nie będzie istotnym problemem ekonomicznym.

– **Europa** – przemiany sezonowego ruchu turystycznego będą miały dla niektórych krajów istotne znaczenie negatywne, dla innych pozytywne. **Polska** – polskie wybrzeże ma szansę na zwiększenie ruchu w sezonie turystycznym.

– **Europa** – potrzeba nowego zagospodarowania przestrzeni Europy oraz międzynarodowego zarządzania ryzykiem, przy nasilaniu się ekstremalnych zjawisk przyrodniczych. **Polska**: a) potrzeba nowego spojrzenia na zagadnienie retencji wody, stref systemu przyrodniczego wspomagającego retencję i łagodzącego skutki ekstremalnych zjawisk pogodowych; b) współpraca polsko-niemiecko-czeska na styku przenikania się zlewni wód rzecznych, wód morskich i systemów przyrodniczych; c) rzeki, lasy – współpraca polsko-słowacko-ukraińska; d) rzeki, lasy – współpraca polsko-białorusko-rosyjska; e) Bałtyk – współpraca z Danią, Federacją Rosyjską, Niemcami, Szwecją, Finlandią, Litwą, Łotwą i Estonią (Markowski 2006).

PIŚMIENNICTWO

Climate change 2007. The IPCC 4th Assessment Report, <http://ipcc-wg1.ucar.edu/>, dostęp dn. 4.04.2009 r.

Davos Declaration: Climate Change and Tourism. Responding to Global Challenges, in: Second International Conference on Climate Change and Tourism, Davos, Switzerland, 3 October 2007, http://www.gdrc.org/uem/eco-tour/Davos-Declaration_2007.pdf, dostęp dn. 3.12.2009 r.

Kamienicka J. 2009. Klimat a turystyka. Warszawa, Heinrich Boll Stiftung.

Kwartalnik Informacyjny Stowarzyszenia Unia Zdrowisk Polskich. 2006, 2, 12.

Łach K., Rutkowski J. 2008. Raport o sytuacji ekonomiczno-finansowej spółek nadzorowanych przez Ministra Skarbu Państwa z co najmniej 25% udziałem Skarbu Państwa w kapitale zakładowym w 2006 roku. Warszawa, Ministerstwo Skarbu Państwa.

Materiały „Uzdrowisko Kołobrzeg S.A.” www.uzdrowisko.kolobrzeg.pl, dostęp: wrzesień 2008 r.

Markowski T. 2006. Geopolityczne położenie Polski – szanse jego wykorzystania, w: Jak wykorzystać geopolityczne położenie Polski? Warszawa, PAN, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus”, 13–44.

Prognoza oddziaływania na środowisko Projektu Strategii rozwoju turystyki na lata 2007–2013. Kier. A. Kassenberg, Warszawa, Instytut na rzecz Ekorozwoju.

Program współpracy transgranicznej „Południowy Bałtyk” zatwierdzony przez Wspólny Komitet ds. Programowania 20.06.2007. Program operacyjny współpracy transgranicznej w ramach celu Europejska Współpraca Terytorialna finansowany przez Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, www.ewt.wzp.pl/download/index/biblioteka/240, dostęp: wrzesień 2009 r.

Sadowski M. 2007. Ocena potencjalnych skutków społeczno-gospodarczych zmian klimatu w Polsce. Warszawa, WWF.

Strategia rozwoju turystyki w Województwie Zachodniopomorskim do roku 2015. 2005/2006.

Warszawa, Zachodniopomorska Regionalna Organizacja Turystyczna.

Turystyka zrównoważona i ekoturystyka. 2008. Warszawa, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze.

Zaręba D. 2006. Ekoturystyka. Wyd. 2. Warszawa, Wydaw. Nauk. PWN S.A.

Zaręba D. 2008. Turystyka zrównoważona i ekoturystyk. Warszawa, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze.